

Creativitate și identitate în comunitatea slovacă din Nădlac, județul Arad

Lucrarea de față se bazează pe cercetarea de la Nădlac (județul Arad), din perioada 2009-2012, organizată de Asociația de Științe Etnologice din România, cu sprijinul financiar al Complexului Muzeal Arad, și coordonată de dr. Rodica Colta (muzeograf la Complexul Muzeal Arad) și dr. Narcisa Știucă (profesor la Universitatea din București).

Cercetarea noastră a vizat aspecte referitoare atât la viața *cotidiană*, cât și la cea *festivă*, specifice comunității slovace (meserii, ocupații și activități economice; sărbători, tradiții comunitare și rituri de trecere).

Prima atestare documentară a Nădlacului datează din anul 1313, când era cunoscut sub denumirea de Noglog, pe când era locuit de români și maghiari.

Nădlacul impresionează prin „țesătura” geometrică a ulițelor sale largi și îngrijite, dispuse ca o rețea de drepte paralele perpendiculare care îți dau senzația de ordine și certitudine ca nu te poți rătăci. Impresionează, de asemenea, *Biserica Evanghelică Lutherană* (monument istoric construit de comunitatea slovacă în 1812), *Muzeul etnografic al slovacilor din Nădlac*, sediul *Uniunii Slovacilor și Cehilor din România* și *târgul de vechituri* pe care slovacii îl numeau cu mândrie „Piața de joi dimineața”, conștienți că târgul, în adevăratul lui sens al cuvântului, reprezintă un *receptacol* al problemelor și nevoilor orașului, un liant cu calități polivalente, unde este loc pentru tot și pentru toți...

Conform recensământului din anul 2011, slovacii reprezintă un procent de 42,97 % din compoziția etnică a Nădlacului. Ca grup etnic, slovacii au ajuns la Nădlac datorită politicii austriece de colonizare. Strămutarea lor a vizat motive religioase, dezvoltarea industriei mineritului, dar s-a făcut și prin colonizări particulare, efectuate de diferiți proprietari de pământuri.

Slovacii mutați la Nădlac proveneau din localități precum *Tótkomlós*, *Békéscsaba* și *Szarvas*. Ulterior, acestora li s-au adăugat slovacii veniți din *Stamora Slovacă*, iar mai târziu slovacii greco-catolici, originari din răsăritul Slovaciei. Venirea slovacilor la Nădlac, în anul 1803, a schimbat pentru totdeauna parcursul economic și spiritual al localității. Numărul mare de meseriași și varietatea meșteșugurilor au particularizat comunitatea slovacă și au fost hotărâtoare pentru evoluția de la o așezare rurală înspre una cu accentuat caracter urban. Astfel, cercetarea noastră poate fi privită și ca o investigație de etnologie urbană, într-un spațiu multiethnic în care slovacii reprezintă o comunitate foarte bine conturată, care a

Zuzana Červenáková – încântată să ne pună la dispoziție unul dintre costumele pe care le deține.

Războiul de țesut al Zuzanei Červenáková.

Demonstrație practică pentru tinerii cercetători.

reușit să-și păstreze identitatea și să creeze o cultură urbană, cu serioase reminiscențe tradiționale. Rezultatul proceselor de omogenizare și autodefinire a comunităților slovace din județul Arad se manifestă puternic la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, precum și în perioada interbelică. Ele sunt vizibile în consolidarea socială și economică a comunităților mari de slovaci și în apariția dimensiunilor naționale la manifestările lor culturale. Odată cu *urbanizarea* Nădlacului, care a culminat cu deceniul 1 al secolului al XX-lea, au apărut primele fabrici (cea mai mare a fost fabrica de prelucrare a cânepii, urmată de fabrica de țigle), unde lucrau meseriași slovaci, români și evrei. Se pare că, în această perioadă, dezvoltarea economică a comunității slovace a atins nivelul maxim, din moment ce erau practicate tot felul de meserii precum aceea a *comercianților*, *cofetarilor*, *cârciumarilor*, *bijutierilor* etc. În perioada interbelică, Nădlacul a dobândit un pronunțat caracter urban - prin arhitectură, viața socială, politică și culturală -, dar s-a impus tocmai prin simbioza culturii urbane cu cea rurală, asumându-și, tot mai pregnant, rolul de centru spiritual și național al slovacilor din România.

Toate acestea fac din slovacii de la Nădlac un grup etnic delimitat de o graniță identitară clară, născută din necesitatea de a proteja un material cultural tradițional moștenit și transmis. Așa au luat ființă trupa de teatru slovac, ansamblul de dansuri slovace, muzeul etnografic al slovacilor, Uniunea slovacilor și cehilor din România și postul de radio în limba slovacă, în jurul cărora au funcționat și funcționează personalități ale comunității slovace dintre cele mai talentate și mai pasionate, care valorifică și promovează obiceiurile, meșteșugurile, meseriile și gastronomia specifice în cel mai frumos mod cu putință.

În acest spațiu foarte interesant, am încercat să depistăm elementele tradiționale păstrate în conștiința comunității timp de două secole, iar interviurile au avut ca scop evaluarea patrimoniului imaterial actual și a potențialului cultural al așezării. Am căutat acele *granițe interculturale* care delimitează identitatea etnică, trasate de slovaci din necesitatea de a-și proteja materialul cultural moștenit, valorile, miturile și simbolurile. Așadar, cercetarea a fost orientată către identificarea valorilor patrimoniului local, văzute în contextul celor care l-au creat și care îl mențin în circulație, cu forme și funcții noi. Am pledat pentru o perspectivă antropologică, având în centrul atenției *omul ca exponent al comunității*.

Am avut șansa de a întâlni oameni realmente minunați, gazde impecabile, meșteșugari iscusiți și performeri de primă mână. Ne-au impresionat toți: celebrul *croitor* de altădată, *Ioan Lehozsky* - fost sportiv de performanță, care ne-a împărtășit din tainele meseriei sale și ne-a pus la dispoziție toate albumele de fotografii cu modele lucrate de-a lungul carierei; *fotograful* - custode al *Muzeului etnografic al slovacilor* - *Ioan Keleş* care impresionează, deopotrivă, prin preocupările pentru trupa de teatru slovac, dar și prin broderiile realizate după cele mai riguroase standarde; profesoara de desen *Ana Carolina Dovaly* care încondeia ouă cu ață și valorifica pănușile de porumb; *cantorul* bisericii evanghelice - un bun cunoscător al istoriei slovacilor, dar și al riturilor și ceremonialurilor de trecere; *meșterul de case* - cu un atelier-muzeu, reprezentativ pentru patrimoniul tehnic preindustrial din zonă; *producătorul de salam slovăcesc Pavel Andrea* etc.

M-a impresionat în mod deosebit faptul că, peste tot pe unde am mers, oamenii care ne-au primit, își luau ca punct de reper cel puțin un *obiect* în jurul căruia se concentra toată esența poveștii lor. Prețuiau atât valoarea individuală, spirituală a obiectelor, cât și valoarea patrimonială, le plăcea să nu uite povestea obiectelor și, de câte ori aveau ocazia, făceau trimitere la *Muzeul Etnografic al Slovacilor din Nădlac*, de care erau foarte mândri și care știau că îi reprezintă în proporție de 90%. Datorită acestora putem aduce în discuție ideea de lucru bine făcut, de *meșteșug* ridicat la rangul de artă. Fiecare dintre aceștia reprezintă o lume în sine, poartă și valorifică un set clar de valori.

Unul dintre acești exponenți ai minorității slovace este țesătoarea Zuzana Červenáková în dialog cu care, întâmplător sau nu, am avut prilejul să ne aflăm de mai multe ori.

Stabilită la Nădlac acum mai bine de o jumătate de secol, Zuzana Červenáková s-a născut la Vucova (Cherveșu Mare, jud. Timiș), în 1928, și face parte dintre slovacii care au emigrat a doua oară, cei din Vucova fiind veniți din sudul Slovaciei centrale, în secolele XVIII-XIX.

Pe Zuzana Červenáková am vizitat-o acasă, unde am găsit-o trăind prin gospodărie și ne-a întâmpinat bucuroasă, cu poala plină de fructe din grădină. Din prima clipă ne-a cucerit prin voioșia și firea ei comunicativă, dar mai ales prin buna rânduială care domnea în casă, curte și grădină. Ne-a invitat, mai întâi, în bucătăria de vară unde avea și cel mai drag „prieten” - războiul de țesut. După demonstrații referitoare la îmbinarea culorilor, alegerea modelului, scrobeala făcută din făină și tărate (cu care se piaptăna firele de la urzeală „ca să nu se încurce și să meargă lucrul mai ușor”), ne-a poftit în casa plină de amintiri. Primul lucru pe care ni l-a arătat a fost un tablou cu copiii, nepoții și alte rude apropiate pe care ni le-a prezentat cu mândrie, amintindu-i și pe toți ceilalți „care nu sunt în tablou”. Pentru cei din tablou a țesut cu drag ștergere, covoare, pături, șorțuri de bucătărie, a adunat zestre pentru nepoți, iar „surplusul” l-a etalat sau l-a vândut la diferitele expoziții sau târguri naționale și internaționale la care era invitată. A avut grijă, de asemenea, ca țesăturile ei, mai vechi sau mai noi, să împodobească *Muzeul etnografic al slovacilor*. Ne-a prezentat țesăturile în contextul obiceiurilor familiale: măsurita făcută când era fată (pentru zestre) din izmenele bunicului (așa de săraci erau...), ștergarul cusut cu ață neagră de la înmormântarea soțului sau fața de masă cusută cu arnici de nuanțe diferite, pentru că, după cum ea însăși mărturisește „pe atunci nu se găseau nici bumbac, nici alte materiale necesare”. Dincolo de talentul cu care țesea, era un om agreabil care povestea și cânta cu ușurință, dar și un performer de primă mână pentru riturile de trecere. Era deținătoarea unor costume tradiționale slovace (cu interesante influențe din Banat), de o reală valoare patrimonială certificată de istoria costumului tradițional slovac, în mare parte dispărut, reconstituit după unele urme din costumele regionale existente în Slovacia și după asamblarea unor piese vechi, păstrate în muzee. În câteva dintre aceste reconstituiri, se observă că elemente mai vechi din costumul slovac amintesc de împrumuturi și influențe românești. Vizita la Zuzana Červenáková a fost o adevărată incursiune în arta țesutului, dar și în viața unei reprezentante a lumii rurale slovace, care a acceptat multe dintre provocările vieții moderne. La 81 de ani deborda de energie, mergea pe bicicletă, avea

Perdele, ștergere și perne donate de
Zuzana Červenáková Muzeului Etnografic al
Slovacilor din România

pașaport și îi plăcea să facă plajă la ștrand în Ungaria, dar tânjea, totuși, după rosturile și rânduielele lumii de altădată: „chiar dacă viața era grea, cu neajunsuri și munceam la câmp, lumea avea timp; acum oamenii au de toate, dar nu mai au timp”.

Instinctul conservării identității a determinat-o să recurgă la experiența istorică a comunității din care face parte și să aducă în actualitate simbolurile reprezentative ale acesteia, reconstituind, piesă cu piesă, costumul slovac.

Era conștientă că mentalitatea și psihologia de grup etnic compact trebuie să conțină elemente comune precum religia și limba maternă, pe care le-a transmis urmașilor. Emil Cioran avea dreptate când spunea că „nu trăim într-o țară, ci într-o limbă!”. Comunitatea slovacă de la Nădlac trăiește în limba slovacă prin toate organizațiile și manifestările cultural-artistice pe care le au. Însă, barierele lingvistice sunt ușor de trecut, majoritatea slovacilor cunoscând limbile română și maghiară.

De asemenea, Zuzana Červenáková rămâne creatorul care ilustrează conceptul de interacțiune prin care etnicitatea și creativitatea sunt puse în evidență, participând la târguri și expoziții naționale și internaționale și promovându-și setul de valori materiale și spirituale. În fiecare săptămână putea fi găsită la târgul de vechituri organizat joia în centrul orașului.

Toate datele o recomandă pe Zuzana Červenáková ca pe un veritabil creator popular contemporan, care, de altfel, a fost invitat și promovat la diferite târguri tradiționale, mai ales în condițiile în care reprezenta o minoritate cu o identitate etnică fundamentată pe diferență, în echilibru permanent cu acele constante culturale și variabile sociale ale unei lumi multietnice.

La despărțirea de comunitatea din Nădlac, am trăit acel sentiment de regret pe care îl simți doar atunci când te desparți de rude sau prieteni apropiați. Indiciu clar că cercetarea și-a atins obiectivele... Același sentiment de regret, de data aceasta iremediabil, l-am trăit și la aflarea veștii că Zuzana Červenáková a... pornit în călătoria fără întoarcere, în 11 decembrie 2020... Ne vom aminti mereu cum ne întâmpina, în verile călduroase de la Nădlac, cu poarta larg deschisă, vegheată doar de... porumbelul alb de ipsos, cu zâmbetul ei sincer și ochii luminoși, cu poala plină de struguri și caise. Îi vom păstra frumoase amintiri din vremurile în care lucra la războiul de țesut, ne cânta vechi melodii, doar de ea știute, și putea fi zărită cu bicicleta pe străzile cochete ale orașelului de la graniță; îi vom admira obiectele expuse la *Muzeul etnografic al slovacilor* și o vom evoca ori de câte ori va veni vorba despre minunata comunitate a slovacilor din Nădlac.

Bibliografie:

Buzaș, Andreea, *Exponenți ai comunității slovace din Nădlac: țesătoria Zuzana Červenáková*, în *Minoritar în Europa. Istorie, memorie și destin*, coordonator Rodica Elena Colta, Arad, Editura Muzeului Arad, 2011, p. 211-220.

Buzaș, Andreea, Știucă, Narcisa, *Consolidarea identității etnice prin asumarea emblemei vestimentare*, în „Caietele ASER”, nr. 6/2010, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2011, p. 87-100.

Colta, Elena Rodica, *Interetnicitate și culturi tradiționale în zona de frontieră româno-maghiară*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2008.

Minoritățile între identitate și integrare, redactor responsabil Elena Rodica Colta, Arad, Complexul Muzeal Arad, 1999.

România - o Europă în miniatură. Scurtă prezentare a minorităților naționale, București, Departamentul pentru Relații Interetnice, Guvernul României, 2007.

Ștefanco, Ondrej, *Ghid despre slovacii din România*, Nădlac, Editura Societății Culturale și Științifice „Ivan Krasko”, 1998.

Dr. Andreea Buzaș,
Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu
Fotografii de **Andreea Buzaș și Narcisa Știucă**